

آداب تربیت توحیدی فرزندان در روایات معصومان علیهم السلام

دکتر سید ضیاء الدین علیاناسب^۱

زهره معرفت^۲

رقیه رجبی^۳

چکیده

یکی از برنامه‌های تربیت اسلامی این است که در آن علاوه بر زمینه سازی مناسب در قبل از تولد فرزند و بلکه پیش از ازدواج والدین، تربیت از آغازین لحظه‌ی تولد به طور عملی شروع می‌شود و آداب و سنن ویژه‌ای از جانب اهل بیت علیهم السلام نسبت به نوزادان سفارش شده است؛ پدران و مادران مسلمان باید در تمامی مراحل زندگی خودشان شدیداً مراقب تغذیه، روحیات و افکار خویش باشند و خود را از هر گونه آلودگی دور نگه دارند، تا تأثیر و نقش مثبت در تربیت توحیدی و اخلاقی فرزندان خود ایفا نمایند؛ چراکه در صورت بی‌توجهی والدین به دستورات و حیانی در تربیت، پیامدهای منفی در کودک و موجب لعن و نفرین والدین و طرد جامعه خواهد بود.

کلمات کلیدی: تربیت، توحیدی، والدین، فرزندان

olyanasab_s@yahoo.com

۱- استادیار گروه معارف اسلامی دانشگاه علوم پزشکی تبریز

۲- طلبه سطح سه مرکز آموزش عالی الزهرا(س) تبریز

۳- طلبه سطح سه مرکز آموزش عالی الزهرا(س) تبریز

طرح مسأله

خدای متعال نعمت‌های فراوانی برای انسان عطا کرده که یکی از بهترین زینت‌های زندگی، نعمت فرزند است. آموزه‌های اسلامی بر مسئولیت‌های والدین در برابر فرزند و تقدس و ارزش معنوی آنها بسیار تأکید کرده، به گونه‌ای که ارزش این کار برابر عبادت خدای متعال است؛ از میان این مسئولیت‌های مهم، نحوه‌ی تربیت فرزندان است.

امروزه نظام خانواده، دچار مشکلات و چالش‌های اساسی شده، به طوری که با تحولات فرهنگی، اجتماعی، علمی و... مشکلات متعددی برای خانواده‌ها پدید آمده و برخی از سنت‌های الهی و دینی، اخلاقیات و روش‌های تربیت و تقویت نظام خانواده متزلزل گردیده است.

در این راستا مسأله‌ی تربیت توحیدی فرزندان در خانواده به ویژه در هفت سال اول، شایسته‌ی بررسی است که نوشتار حاضر درصدد پاسخ به این سوال است که شیوه‌های تربیت توحیدی فرزند در خانواده تا هفت سال اول از دیدگاه منابع اسلامی کدام است؟

کتاب‌های مختلفی در ارتباط با تربیت فرزند تدوین یافته که در هر یک از این‌ها تربیت فرزند از زوایای مختلفی مورد بررسی قرار گرفته؛ مانند «روانشناسی کودک» تألیف پرویز خاکیه بیشتر به دوران جنینی کودک اشاره کرده؛ «فرهنگ تربیت» نوشته‌ی عباس اسماعیلی یزدی تربیت فرزند را به صورت مختصر و گذرا بررسی نموده است. اما نوشتار حاضر در پی آن است که شیوه تربیت فرزند را به صورت منسجم و روشمند از دیدگاه روایات با روش توصیفی و بهره‌گیری از منابع معتبر و دست اول حدیثی مورد بررسی قرار دهد.

مفهوم شناسی

واژه‌ی تربیت از ریشه‌ی رَبَوَ به معنای زیاد^۱، فزونی^۱، رشد و برآمدن است و در اصطلاح، به معنای فراهم کردن زمینه‌ی مناسب برای پرورش استعدادهای جسمانی، روحانی و هدایت آن‌ها در جهت مطلوب و جلوگیری از

۱- خلیل بن احمد فراهیدی، العین، ج ۸، چ دوم، قم، هجرت، ۱۴۱۰، ص ۲۸۳؛ علی اکبر قرشی، قاموس قرآن، ج ۳، چ ششم، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱، ص ۴۸؛ حسن مصطفوی، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۴، بی‌جا، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۰، ص ۳۴؛ حسین بن محمد راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، چ اول، دمشق بیروت، دارالعلم الدار الشامیه، ۱۴۱۲، ص ۳۴۰

وقوع انحرافات و ناهنجاری‌ها است. البته تربیت، به معنای رسیدن به رشد، هدایت به حق و کمال، رسیدن به حد بلوغ و تشخیص تزکیه‌ی نفس و اخلاق و به معنای ادب کردن هم آمده است.^۲ کلمه ادب را در احادیث می‌توان تعبیری از تربیت یا حتی مترادف آن دانست.^۳

استمرار نسل انسانی و پرورش افراد برای آینده‌ی جوامع از اهداف مهم ازدواج است. دین اسلام بر این هدف بسیار تأکید دارد به حدی که به افراد توصیه می‌کند در گزینش همسر به فرزندآوری او توجه داشته باشند.^۴ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم نیز در تشویق افراد به ازدواج بر تولید نسل تأکید می‌کند و آن را موجب افتخار می‌داند.^۵

فرزند امانت الهی می‌باشد که خدای سبحان در اختیار پدر و مادر قرار داده است و از پدر و مادر خواسته تا در تربیت صحیح آن کوشا باشند، و راه تربیت را هم به انسان آموخته است. اما فراگیری اصول و روش‌های صحیح تربیت توحیدی، و به‌کارگیری آن‌ها موفقیت بزرگی است که نصیب هر خانواده نمی‌شود، همان‌طور که سهل‌انگاری در مسائل تربیتی فرزند، مسئولیت سنگینی در پی دارد و اگر ما راه و روش صحیح تربیت را فراموش کنیم، در پیشگاه خدای سبحان مسئول خواهیم بود.^۶ و تربیت در این دوره هم‌چون بذری است که در زمین کاشته می‌شود.

در زمینه تربیت توحیدی عواملی وجود دارد که رعایت آن‌ها، زمینه‌ی مناسب برای تربیت فرزند را فراهم می‌کند. اینک مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود.

مراحل تربیت فرزند

آموزه‌های اسلامی در تربیت توحیدی فرزند، در چند مرحله، قابل بررسی است:

-
- ۱- رضا مهیار، فرهنگ أبجدی عربی- فارسی، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا، ص ۳۸
 - ۲- حسین اسحاقی، سلوک علوی، بی‌جا، بی‌نا، بوستان کتاب، بی‌تا، ص ۱۱
 - ۳- حسین اسحاقی، همان
 - ۴- محمد بن حسن حرعاملی، وسائل الشیعه، تحقیق عبدالرحیم ربانی شیرازی، ج ۱۴، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، ۱۹۹۱م، ص ۳۳
 - ۵- محمد رضا سالاری فر، نظام خانواده در اسلام، چ اول، قم، سنابل، ۱۳۸۳، ص ۳۰
 - ۶- حبیب الله احمدی، فاطمه الگوی زندگی، بی‌جا، بی‌نا، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۵، ص ۱۳۰

الف) آداب تربیت توحیدی کودک قبل از تولد

تربیت، جریان‌ی مستمر و فعالیتی تدریجی است که نه مرز می‌شناسد و نه زمان و مکان؛ بلکه به درازای عمر و به پهنای ابعاد و جودی عالم اکبر (انسان) است. درخت تربیت زود ثمر نمی‌دهد و نباید انتظار داشت یک شبه یا چند ماهه در امر ظریف و پیچیده‌ی تربیت، معجزه انجام گیرد؛ بلکه باید از سال‌ها قبل از تولد، زمینه‌ی تربیت صحیح را فراهم کرد و بعد از تولد، به تدریج با صبر و حوصله، به انجام آن پرداخت.^۱ در سیره‌ی نظری و عملی امامان معصوم علیهم‌السلام مسائلی چون انتخاب همسر شایسته، توجه به مواقع و شرایط انعقاد نطفه، مراقبت‌های ایام بارداری و ... حکایت از این نکته مهم دارد.

۱) انتخاب همسر صالح و شایسته

وراثت یکی از عوامل اساسی و مؤثر بر رشد و شخصیت کودک است. از این رو، انتخاب همسر مناسب، اولین نکته در پرورش فرزند است. زن و مرد باید توجه کنند با فردی که می‌خواهند نسل جدیدی را تولید و پرورش دهند و باید از ویژگی‌های مناسبی برخوردار باشد. عفت و پاکدامنی والدین، به ویژه مادر در فرزند تأثیر جدی دارد، به گونه‌ای که نقل شده: خوشا به حال کسی که مادرش پاکدامن است.^۲ شایستگی والدین در فرزند مؤثر بوده و در کلمات اولیای دین علیهم‌السلام تحت عنوان عرق مطرح شده است.^۳

بعد از انتخاب همسر شایسته، در طلیعه‌ی ازدواج باید مهم‌ترین هدف ازدواج، که همان تربیت فرزندان صالح است، مورد توجه باشد و یاد خدای متعال میهمان قلب‌های پاک زن و مرد بوده و آن‌ها باید، ضمن رعایت سایر آداب نکاح، از خداوند، فرزند سالم و صالح طلب کنند. حضرت رضای علیه‌السلام در مورد اولین برخورد زن و مرد، خطاب به شوهر، فرموده است: «هنگامی که زن به خانه‌ی تو وارد شد، پیشانی‌اش را بگیر؛ او را به طرف قبله

۱- علی همت بناری، امام رضا و تربیت فرزند، ماهنامه کوثر، شماره ۱۷

۲- محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۲۳، بی‌چا، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۹۸۳، ص ۷۹

۳- «تزوجوا فی حجر الصالح فان العرق دساس» و «انظر فی ای نصاب تضع ولدک فان العرق دساس»، حسام الدین متقی هندی،

کنزالعمال، ج ۱۵، بی‌چا، بیروت، مؤسسه الرساله، ۱۴۰۵، ص ۲۹۶ و ۸۵۵ در برخی نسخه‌ها الحجز الصالح نقل شده است. فضل بن حسن طبرسی، مکارم الاخلاق، ص ۱۹۷.

بنشان و بگو: خدایا، او را به امانت گرفته‌ام و با میثاق تو بر خود حلال کرده‌ام؛ پروردگارا، از او فرزند با برکت و سالم روزی‌ام کن و شیطان را در نطفه‌ام شریک مساز و سهمی برای او قرار مده».^۱

به طور معمول، فرزندان آن‌گونه می‌شوند که پدران و مادران چنان هستند؛ بنابراین، اگر والدین، فرزندی با صفات نیک می‌خواهند، ابتدا باید خود دارای آن ویژگی‌ها باشند. چنان‌که قبل از تصمیم به فرزندخواهی، اعمال، افکار و رفتار خود را با مراقبت‌های معنوی و عبادی اصلاح کنند، در زمان انعقاد نطفه و دوران بارداری می‌توانند، با ادامه‌ی این روش به داشتن گلی بهشتی امیدوارتر باشند و زمینه‌های تربیت مذهبی او را فراهم سازند.^۲

۲) انعقاد نطفه

برای پدر و مادر لازم است در هنگام ازدواج فکرکنند برای چه ازدواج می‌کنند؟ برای چه فرزند می‌خواهند؟ چگونه فرزندی می‌خواهند؟ لذا بهتراست در حیات جنسی هم قصد قربت و کسب رضای خدا را فراموش نکنند و طمأنینه و آرامش را در نظر داشته باشند که آمیزش توأم با طمأنینه و رعایت اصول اسلامی، باعث می‌شود گردش خون طبیعی بوده و در نتیجه نسلی طبیعی و براساس تربیت توحیدی پدید آید.^۳

مرد باید احکام شرعی مربوط به زناشویی را بداند و آن را به زن نیز تعلیم دهد و نباید در اثر جهل به مسائل شرعی به حرام بیفتد.^۴ خدای متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «قُوا أَنْفُسَكُمْ وَ أَهْلِيكُمْ نَارًا»^۵ یکی از زمینه‌های لازم برای حفظ خود و خانواده از آتش، رعایت مقدمات شرعی در انعقاد نطفه است.

۱- علی همت بناری، همان

۲- محمدعلی قاسمی، سرچشمه‌ی تربیت، چ دوم، قم، نورالزهراء(س)، ۱۳۹۱، ص ۸۳

۳- سیما میخبر با همکاری جمعی از خواهران حوزه علمیه، قم، ریحانه بهشتی یا فرزند صالح، چاپ نهم، قم، نورالزهراء(س)، ۱۳۸۳، ص ۳۳

۴- احمد، بهشتی، مسائل و مشکلات زناشویی، چ هفتم، تهران، چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۹۲، ص ۲۸۰

۵- سوره تحریم(۶۶) آیه ۶

معصوم علیه السلام نیز به چشم می خورد، و ما باید با الگو قرار دادن این بزرگواران فرزندان خود را این گونه تربیت بکنیم تا بتوانیم آنان را تربیت توحیدی بکنیم.^۱

نتیجه گیری

یکی از مسائل مهم زندگی هر انسانی، احساس مسئولیت در قبال فرزندان است؛ این حقی از حقوق فرزندان بر والدین به شمار می رود؛ اگر والدین به وظیفه خود براساس دین مبین اسلام به درستی عمل کنند چه بسا کشوری خواهیم داشت که زمینه ساز ظهور حضرت مهدی (عج) به معنای واقعی خواهد شد و با ظهور ایشان هر کدام از این افراد مبلغ دین اسلام خواهند بود و با تربیت درست، والدین دیگر نگران از دست رفتن دین و ایمان فرزندانیشان نخواهند بود؛ چرا که این دین با گوشت و پوست آنها آمیخته شده است. بنابراین دوران کودکی، فصل تربیت دینی و تربیت ولایی کودکان است و والدین نقش بسیار حساسی در فرزندان خود دارند.

فهرست منابع

*قرآن کریم

- ابن بابویه، محمد بن علی ، ثواب الاعمال، چ دوم، بی-جا، شریف رضی، قم، ۱۳۶۴
- ، علل الشرائع، ج ۲، بی‌جا، قم، انتشارات مکتبه الداوری، بی‌تا
- ، من لایحضره الفقیه، ج ۳، چ سوم، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۱۳
- ابن اشعث کوفی، محمد بن محمد، الجعفریات، بی‌جا، تهران، مکتبه نینوی الحدیثه، بی‌تا
- احمدی، احمد مفهوم تربیت دینی و راه‌های وصول به آن ، بی‌جا، تربیت، ۱۳۷۵
- احمدی، حبیب الله، فاطمه الگوی زندگی، بی‌جا، بی‌جا، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۵
- إربلی، علی بن عیسی، کشف الغمه، ج ۱، بی‌جا، تبریز، مکتبه بنی هاشمی، ۱۳۸۱
- ارفع، کاظم، سیره عملی اهل بیت (حضرت امام حسن)، چاپ اول، بی‌جا نشر تربت، ۱۳۸۰
- اسحاقی، حسین، سلوک علوی ، بی‌جا، بی‌جا، بوستان کتاب، بی‌تا
- بهشتی، احمد، مسائل و مشکلات زناشویی، چ هفتم، تهران، چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۹۲

حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، ج ۲۱، ۲۰، چ اول، قم، مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، ۱۴۰۹

حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، ج ۵ و ۲۱، بی چا، بیروت، داراحیاء التراث العربی، بی تا

حرانی، حسن بن شعبه، تحف العقول، بی چا، تهران، اسلامیة، بی تا

حسینی زاده، سید علی، سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت در فزند، ج ۱، چاپ اول، قم، پژوهشکده حوزه و

دانشگاه، ۱۳۸۰

حسینی زاده، علی، سیره تربیتی پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم و اهل بیت علیهم السلام، ج ۱، بی چا، بی جا،

پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۰

حمیری قمی، عبدالله بن جعفر، قرب الإسناد، بی چا، تهران، انتشارات کتابخانه نینوی، بی تا

دشتی، محمد، امام علی و بهداشت و درمان، بی چا، بی جا، امیرالمؤمنین، بی تا

-----، فرهنگ سخنان امام حسن مجتبی، بی چا، بی جا، محدث، بی تا

راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، چ اول، دمشق بیروت، دارالعلم الدار الشامیه،

۱۴۱۲

سالاری فر، محمد رضا، نظام خانواده در اسلام، چ اول، قم، سنابل، ۱۳۸۳

صفایی حائری، عباس، تاریخ سیدالشهداء، بی چا، انتشارات مسجد مقدس جمکران، بی تا

طبرسی رضی الدین، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، چ چهارم، قم، شریف رضی، ۱۴۱۲

طبسی، محمد جواد، حیاة الامام العسکری، بی چا، قم، دفتر تبلیغات، بی تا

طوسی، ابی جعفر محمد بن حسن، التهذیب، ج ۷، چ چهارم، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵

علی بن جعفر (ع)، مسائل علی بن جعفر (ع)، چ اول، قم، مؤسسه آل البيت (ع)، ۱۴۰۹

عیسی زاده، عیسی، خانواده قرآنی (ویژگی ها و وظایف اعضای آن)، چاپ سوم، قم، مؤسسه بوستان کتاب، ۱۳۹۱

- فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، ج ۸، چ دوم، قم، هجرت، ۱۴۱۰
- قاسمی، محمدعلی، سرچشمه‌ی تربیت، چ دوم، قم، نورالزهراء(س)، ۱۳۹۱
- قائمی، علی، درمکتب کریم اهل بیت امام حسن مجتبی، چ اول، بی جا، امیری، ۱۳۷۴
- قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، ج ۳، چ ششم، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱
- کلینی، محمدبن یعقوب، اصول کافی، ج ۶ و ۱۱، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۸
- مازندرانی، محمدبن شهرآشوب، المناقب، ج ۴، بی جا، قم، مؤسسه انتشارات علامه، ۱۳۷۹
- متقی هندی، حسام الدین، کنزالعمال، ج ۱۶-۱۵، بی جا، بیروت، مؤسسه الرساله، ۱۴۰۵
- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۳۶، بی جا، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ۱۴۰۵
- مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، ج ۴۳ و ۵، تهران، اسلامی
- محدثی، جواد، عشق برترراه‌های ایجاد محبت اهل بیت علیهم السلام در کودکان و نوجوانان، چ سوم، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۱
- محمدباقر مدرس بستان آباد، شخصیت حسین قبل از عاشورا، بی جا، بی جا، دارالکتب الاسلامیه، بی تا
- مروجی طبسی، محمدجواد، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت علیهم السلام، چ هفدهم، قم، بوستان کتاب، ۱۳۹۰
- مصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۴، بی جا، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۰
- مظاهری، حسین، تربیت فرزندان از نظر اسلام، بی جا تهران، شرکت چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۸۸
- ملا احمدی، محسن، ازدواج انسان قبل از تولد، چ دوم، قم، وحدت بخش، ۱۳۸۲
- مهیار، رضا، فرهنگ أبجدی عربی - فارسی، بی جا، بی نا، بی تا
- میخبر، سیما، قم، ریحانه بهشتی یا فرزندان صالح، چاپ نهم، قم، نورالزهراء(س)، ۱۳۸۳

میرزایی، داود ، آداب و آفات تربیت کودک و نوجوان، چ سوم، بی جا، احمدیه، ۱۳۸۵

نوری، حسین، مستدرک الوسائل، ج ۱۵ و ۲ چ اول، قم، آل البيت لاحیاء التراث، ۱۴۰۸

نیلی پور، مهدی ، فرهنگ فاطمیه، چ اول، بی جا، بی نا، ۱۳۷۷،

همت بناری، علی، امام رضا و تربیت فرزند، ماهنامه کوثر، شماره ۱۷

* کتاب نامه موضوعی، ساختار علمی نرم افزار حضرت زهرا، مرکز تحقیقات رایانه ای حوزه علمیه

اصفهان، ۱۳۸۳